

mum tertium. Sexto in omni intelligenti creato eo ipso, quod intelligit formari verbum sive in absentia, sive in praesentia objecti: atque haec omnia pronuntiata sequuntur ex positis conclusionibus, pro quibus nullam aliam probationem afferre necesse erit.

42. *Prima difficultas contra supra dicta insurgens.* — Supersunt tamen difficultates adversus dicta. Prima, quia videtur verbum esse id, in quo res cognoscitur, atque habere vicem objecti: artifex enim format sibi idolum, in quo, et ex quo rei fabricandæ modum contemplatur: illud autem intelligendi actus esse non videtur, sed per actum potius formatum: ergo, et cetera. Et hoc videtur sensisse D. Thomas, quæst. 4, de Veritate, art. 2, ad 3, cum scripsit conceptionem intellectus non solum esse id quo, sed etiam in quo rem intelligimus: idem dicit de Potentia, quæstione nona, articulo quinto, illis verbis: *Hoc ergo est primo, et per se intellectum, quod intellectus in seipso concipit de re intellecta.* Et super Joannem, capite primo, inquit, verbum comparari ad intellectum, non solum ut id quo, sed ut in quo: idemque habet duobus opusculis de verbo.

43. *Secunda difficultas.* — Hinc vero oritur secunda difficultas, videntur enim intelligendi actus, atque verbum distingui realiter, nam imprimis habent se, ut actus, et objectum. Secundo, quia si verbum esset ipse actus intelligendi formaliter, Verbum divinum esset intellectio ipsa Patris: consequens est falsum: ergo. Sequela valeat a proportionali ratione. Minor vero patet: tum, quia Verbum est distincta persona a Patre, intellectio autem communis est tribus personis, utpote ad essentialia spectans: tum quia intellectio est formalis perfectio intelligentis, Verbum autem divinum non est formalis perfectio Patris, neque actus illius, imo ei oppositum relative: atque hoc est, quod Augustinus ait, Patrem non sapere sapientia a se gentia. Tertio arguitur, quia per actum cognoscendi et intelligendi producitur habitus realiter ab illo distinctus: ergo etiam poterit produci verbum: et ita videtur sentire divus Thomas supra, et præcipue prima parte, quæst. 27, art. 1, quæst. 34, art. 1, ad 2.

44. *Tertia.* — Tertia difficultas, quia *intelligere* et *dicere* idem esse non videntur, ut docuit divus Thomas, dicta quæstione trigesima quarta, articulo primo, ad tertium, quod ita ostenditur. Nam in divinis *intelligere* commune est tribus personis, *dicere* autem solius est Patris: ergo late distinguuntur. Ratio vero est, quoniam intelligere solam dicit habitudi-

nem intelligentis ad rem intellectam, in qua nulla productio importatur, sed nuda rei apprehensio, *dicere* autem verbi productionem importat: quare, etc.

45. *Quarta.* — Quarta difficultas, si verbum esset actus intelligendi, cum illud similitudo objecti sit, actus quoque similitudo erit, quod falsum apparet, cum nulla actio similitudo sit principii, a quo fit, ut inductione constat.

46. *Quinta.* — Quinta difficultas est falsum, videri in omni intelligenti dari verbum, alias beati illud de DEO formarent, sieque dari posset creata DEI imago. Quia sola ratione ostendunt theologi, neque speciem intelligibilem DEI in beatis inveniri. Et confirmatur primo, quia si visio beatifica esset Dei similitudo, posset quis beari intuendo illam, cum in illa videret Deum clare repræsentatum, quod falsum est, cum nulla creatura queat objective beatificare. Et confirmatur secundo, quia si in praesentia objecti formaretur verbum, etiam exteriore sensus formarent simile quippiam. Consequens est contra communem theologorum, videturque colligi ex sancto Thoma, quodlibet quinto, articulo nono, ad secundum, ubi ait sensum externum non formare sibi aliquam formam rei sensibilis, eo quod ejus operatio perficiatur per solam immutationem externi sensibilis. *At imaginativa, inquit, forma sibi idolum simile rei sensibili,* idem fere docuit, prima parte, quæstione octagesima quinta, articulo secundo, ad tertium. Cajetanus et Ferrarius supra, et quarto contra, capite undevico. Capreolus supra, quæst. 2, ad 4, Durandi, Torrensis, 1 part., quæst. 27, art. 1, disput. 3.

47. *Ad primam difficultatem, in num. 42.* — *De hac re diserte auctor, disp. 23 Metaphysicæ, sect. 2.* — Ad primam difficultatem respondetur, quod terminatio cognitionis ad objectum non est materialiter intelligenda eo modo, quo intelligitur terminatio lineæ ad punctum: sed est sumenda intentionalis, seu spirituali modo: cognitionem ergo terminari ad rem, nihil est aliud, quam rem cognosci, quod fieri potest, etiamsi non existat, nendum absit: sic enim amor terminatur ad rem amatam, prout in se esse potest, quamvis actu non existat: scientia etiam rosa ad ipsam rosam terminari dicitur objective, quamvis ipsa rosa non existat: quando etiam cognoscitur ens rationis, non terminatur cognitionis ad aliquam imaginem ejus: actus igitur cognitionis ab intellectu cum specie productus est notitia rei: et hoc est terminari ad illam et non ad aliud. Ad

exemplum idoli, artificis ibidem adductum, intelligendi producitur, ac adeo est verbum et dicendum, ipsum esse actum, quo res concipiatur, et per quod artifex operatur, tanquam per conceptum proprium, neque oportet fingere idolum aliud ab artifice formatum, unde etiam experimur solum formari dum res cognoscitur, quod signum est solum consistere in formalis conceptione. Late tamen loquendo res absens cognosci dicitur in idolo, quatenus est ratio attingendi rem ipsam, et ita est utecumque interpretandus D. Thomas, locis citatis. Certe in sua Summa id nunquam pronuntiavit, quin potius prima parte, quæstione octagesima quinta, articulo secundo, ad hoc institutum probat speciem intelligibilem non esse, quod intelligitur, sed rem representatam per speciem primo intelligi, ac probationes illius rem conficiunt: idemque ostendunt de specie expressa, nam si in verbo res intelligeretur tanquam in supplente vicem objecti, ipsum diceretur intelligi, sicut imago dicitur adorari, quia in illa res adoratur. Occurrunt Cajetanus, et alii per intellectionem cognosci verbum, ut similitudo est, non ut qualitas: sed hoc improbari potest ex dictis, cap. 2, num. 27. Nam qualitas illa essentialiter est similitudo, et e contra similitudo illa est essentialiter qualitas: impossible ergo est intelligi verbum, ut similitudinem, et non ut qualitatem. Unde quando per actum reflexum de verbo agimus, ipsum cognoscimus secundum utramque rationem, quemadmodum cum rem quamlibet concipiimus in ea rationem entis, et talis entis individuus attigimus, per actum vero directum ad objectum, nullo modo cognoscitur ejus verbum: non ergo est id, in quo, sed id, quo objectum cognoscitur.

48. *Ad secundam difficultatem, in n. 43.* — *Videatur auctor, lib. 1, de Trin., cap. 7, a num. 10.* — *Ita auctor, disp. 44 Metaphysicæ, sect. 8, contra Buridanum.* — Ad secundam difficultatem negandum, distingui realiter actum intelligendi et verbum, ac proinde distingui tanquam actum et objectum. Quod vero de Verbo divino, et actu intelligendi Patris afferatur, non est hujus loci explicare. Breviter dicendum in DEO dari intelligere absolute, seu essentialis, quod proinde commune est tribus personis: prout vero per primam Trinitatis subsistentiam terminatur, et quodammodo contrahitur, esse proprium Patris, sieque dici intelligere notionale, et verbi productivum. Hinc tamen intelligitur in hac materia argumenta a divinis ad humana, vel e contrario parum valere. Nam in humanis, actus ipse in-

21. *Ad quartam difficultatem, in num. 45.* — *Concinit auctor in disp. Metaphysicæ, sect. 4, num. 2, et lib. 2, de Attribut., cap. 11, n. 3.* — Quarta difficultate pressus Capreolus in quarto, distinctione quadragesima quarta, quæst. quinta, ad primum, concedit actum cognoscendi non esse similitudinem rei cognitæ;

illum communiter sequuntur Thomistæ posteriores præter Dominicum Soto, qui oppositum affirmat ibidem quæst. secunda, articulo secundo, dicendum tamen cognitionem fieri, seu cognitionis in facto esse productionem proprie non esse similitudinem, sed viam ad illam: at cognitionem in facto esse, per quam scilicet potentia formaliter cognoscit, similitudinem esse formalem objecti, non quidem univocam, sed intentionalem, ut capite secundo, conclusione quarta dictum est: quæ est sententia D. Augustini, decimo quarto de Trinitate, capite decimo septimo, ubi inquit: *Tunc erit perfecta similitudo Dei in mente, quando erit Dei perfecta cognitio.* Sed clarus Anselmus in Monologio, cap. 31, inquit, nulla ratione negari posse cognitionem esse similitudinem rei ex ejus impressione formatam. Argumentum vero in contrarium nihil probat, quia non actionem, sed terminum actionis dicimus esse similitudinem.

22. *Ad quintam difficultatem, in num. 46. Verbum formari a beatis quod sit Dei similitudo, late auctor, lib. 2, de Attr., cap. 11.—De hac specie impressa idem auctor copiose, disp. 30 Metaphysice, sect. 11, et lib. 2, de Attr., c. 12 et 13.—Cons. auctor de Inc., disp. 27, sect. 3.* — Ad quintam difficultatem negandum absurdum esse, Beatos formare expressam DEI similitudinem, imo id omnino fatendum, ut sat manifeste probatur in materia de visione Dei. Nec minus verum est, possibilem quoque esse impressam speciem, quidquid Thomistica schola reclamat, etsi de facto eam dari probabile non sit, prout utrumque suo etiam loco tractatur. Ad primam confirmationem ejusdem quinta difficultatis negatur sequela, nam cognoscere Deum tanquam in similitudine est imperfecte videre, et ideo talis visio non beatificaret; nam beatitudo consistit in clara Dei visione: an vero possit visio illa beatifica perfecte, et quidditative cognosci, non viso Deo, quæstio est alibi tractanda. Ad secundam confirmationem concedo, sensus exteriores formare aliquid proportionale verbo, quod probatum est in superioribus, destructumque oppositum fundamentum: loca autem illa D. Thomae obscura quidem sunt, cum insinuet operationem sensuum extenororum perfici per solam immutationem sensibilis, imo quodlibet octavo, articulo septimo, addit sensus extenos non cooperari ad sui formationem, explicandus tamen est non loqui de formatione sensus per actum secundum, sed per actum primum, seu speciem, in hoc enim est diffe-

rentia, quod sensus exterior solum formetur ab objecto quoad speciem, at vero phantasia sœpe seipsam format, ex quibusdam speciebus sensibilibus alias eliciens, ut infra videbimus, quæ expositio colligitur ex eodem, in quodlibet 8, articulo tertio.

23. *Ad fundamentum negantis partis in num. 4, de discrimine actionis immanentis, et transeuntis.* — Supersunt solvenda ex Aristotele adducta in principio. Ad primum locum Aristotelis ex nono Metaphysice varie respondent auctores, assignando plures differentias inter actionem immanentem et transeuntem. Prima est, quod actio transiens producat aliquid ad extra, immanens ad intra: quæ differentia vera est, non tamen illic assignatur ab Aristotele, nam æque excludit operatum intra, atque extra, ait enim actionem propter se fieri, et non propter operatum. Secunda differentia, quod actio transiens ad suum terminum ordinetur, immanens vero non ordinetur ad suum. Hæc vero differentia falsa est. Nam fieri semper ordinatur ad factum esse, teste Philosopho primo Ethicor., capit. primo et nono Metaphysice, capite nono. Tertiam differentiam assignat Cajetanus quod actio transiens ex se sit productiva, immanens vero non item: licet aliqua hoc habeat propter absentiam objecti. Hæc etiam differentia falso fundamento nititur, ac supra improbat, neque est ad mentem Aristotelis, qui loquitur de contemplatione DEI, quæ apud ipsum est cognitio abstractiva, cum in nostro intellectu non sit assecutus modum alium cognitionis de DEO, nec arbitratus visionem DEI claram esse nobis possibilem, et tamen per talem cognitionem dicat nihil produci.

24. Quarta ergo differentia, quod *ordinarie* per actionem transeuntem fiat quippiam manens transacta actione, ut per ædificationem domus, per calefactionem calor, et cetera, at vero licet per actionem immanentem fiat qualitas, non manet tamen, nisi quamdiu potentia actu operatur, unde habere videtur esse in fieri, quod proinde semper retinet nomen actionis, vulgoque ab ea non distinguitur. Hanc ergo differentiam videtur intendere illo loco Aristoteles: unde Perionius addit particulam, *quod relinquitur*, ut expositor magis, quam ut translator, cum in textu Græco non habeatur. Eamdem expositionem tribuit Alejandro Aphrodisio, nono Metaphysice, c. 9, videturque consona Philosopho, nam licet potentia operetur propter terminum, attamen quando terminus non durat plus quam actio, tunc recte

dicitur potentiam esse propter operationem ipsam. Dixi paulo superius *ordinarie*, propter exceptionem quæ fieri solet de quibusdam actionibus transeuntibus, ut citharizandi, canendi, saltandi, quæ nihil permanens relinquunt, ob peculiarem sui imperfectionem, ut agendo de actione suo loco explicatur.

CAPUT VI.

QUID SINT APPREHENSIO ET JUDICIO, ET QUOMODO IN POTENTIIS COGNOSCITIVIS REPERIANTUR.

1. *Prima pars tituli expeditur.* — Diximus do actu potentiae cognoscitivæ, ac de principio terminoque illius: nunc dicendum de illius divisione, que in omnibus potentii cognoscitivis locum habet. Prius igitur in hoc capite explicabimus quid apprehensio sit et judicium, deinde quomodo singulis potentii convenient. Circa apprehensionem igitur est advertendum in potentii cognoscitibus primum omnium reperi receptionem speciei intentionalis, quæ proprie objecti apprehensio non est, cum non sit cognitio: post receptionem sequitur actus quo res primo concipiatur vitaliter, diciturque apprehensio eo quod potentia recipiat objectum quasi trahendo illud. Formatur autem apprehensio duplamente. Primo per simplices conceptus non comparando unam rem alteri. Secundo faciendo comparisonem inter res simpliciter conceptas. Prima dicitur simplex apprehensio: secunda compositio, seu composta apprehensio. Unde D. Thomas, prima parte, quæst. 58, art. 4, dixit compositionem fieri, quando plures conceptus formantur non simpliciter, sed cum ordine quodam inter se. Et Aristoteles 3, de Anima, text. 22, docet intellectum plures conceptus componere, et unum facere, scilicet compositione: hæc vero collatio unius ad aliud aut fit ab intellectu, comparando et componendo simplices conceptus, aut comparando unam compositionem alteri tanquam illi consonam, vel ex illa inferibilem, ac primo modo vocatur secunda intellectus operatio, secundo autem dicitur discursus, unde Aristoteles 3, de Anima, duas tantum operationes intellectus distinxit, simplicem scilicet, et complexam complectendo sub complexa duas compositions nunc dictas: est ergo apprehensio in communi mentalis rei formatio, seu vitalis conceptio per potentiam cognoscitivam, quæ simplex, vel composita esse potest, ut explicatum est.

2. *Pro secunda parte tituli notatio duplicitas*

judicij proprii et improprii. — *De quo auctor, disp. 8, Metaphysice, sect. 4, n. 6, et sequentibus.* — Circa judicium est sciendum uno modo sumi latissime prout significat rei conceptionem etiam simplicem alio modo proprie, quando facta collatione unius ad aliud, potentia judicat esse, vel non esse. Distinctio est D. Augustini 11, de Civitate, cap. 27, et 8 lib., cap. 7, Gregorii Nisseni, lib. 4, de Homine, cap. 4, Nemesii, de Naturahominis, c. 4, Galeni, lib. 5, de Placitis, cap. 2, et lib. 7, cap. 16. Judicium primo modo non est actus distinctus ab apprehensione, diciturque apprehensio in quantum est quædam tractio rei cognitæ ad potentiam: judicium vero in quantum potentia cognoscendo judicat exercite rem esse talem, qualem cognoscit: sic oculus videndo album, idolum illius format, ac per ipsum in actu exercito judicat esse album, quod videt non actu distincto, sed eodem. Itaque judicium hoc priori modo in brutis etiam reperitur.

3. *Judicium proprie dictum quid esse putaverint.* — *Ferrarius et alii.* — *Reselluntur.* — De judicio autem secundo modo quid sit, et quomodo fiat, difficilius est exponere, multi censuerunt esse actum reflexum, per quem potentia conceptionem suam directam comparat ad rem conceptam, judicatque illi esse, vel non esse conformem. Cujus sententia videtur esse Ferrarius 1, contra, cap. 59, sed falsa est sententia, tum quia constat judicium dari in rusticis et indoctis hominibus, qui tamen fortasse nunquam ita reflectuntur, neque prorsus comparare norunt conceptus suos ad res conceptas: tum quia ante illam reflexionem potest esse judicium, siquidem eo ipso, quod potentia complexe cognoscit, verbi gratia, hominem esse, aut non esse animal, ante omnem reflexionem denominatur verum attinens, aut falli: judicium ergo illi reflexioni non astringitur.

4. *Notatio prima pro vera sententia.* — *Notatio secunda:* — *Concluditur jam vera sententia de quidditate judicij.* — Quare dicendum proprium judicium esse adhæsionem potentiae ad rem cognitam per actum ab ipsa elicitem, quo circa res ante apprehensas versatur. Ad cuius intelligentiam notandum est primo tale judicium solum reperi in divisione et compositione, quoniam non versatur circa rem nude, ac simplici modo, sed circa rem ita esse, vel non esse, quod absque compositione mentali non contingit. Notandum secundo intellectum aut comparare res simpliciter conceptas compo-